

ГРАНИ ЉАНИ

Тешко да би било ко могао да сачини листу безбедносних изазова с којима се данас суочава Србија, попут различитих облика субверзија, тероризма, деловања организованих криминалних група или мигрантске кризе, а да међу њима не наведе и шпијунажу.

Сваки од поменутих облика угрожавања јесте из надлежности цивилних и војних безбедносно-обавештајних служби. Интензитет њиховог деловања увек је висок, али за највећи део јавности невидљив.

А приоритети, као и свуда у свету, мењају се у зависности од политичке ситуације – и на глобалном и на регионалном, као и на унутрашњем плану. Држава има задатак да обезбеди услове за несметан и професионалан рад служби, а оне да штите земљу и њене грађане.

Одмеравање интереса

Да није реч о једноставним и једнозначним односима, како се на први поглед чини, потврђују нам примери из прошлости, али и недавно откривени случајеви шпијунаже код нас.

Службе се, нажалост, сусрећу с опструкцијама спољашњих или унутрашњих фактора, који, не тако ретко, делују синхронизовано, сходно својим потребама.

Инострани фактор руководи се, по правилу, безбедносним, политичким и економским интересима, а унутрашњи, углавном, (ситно)сопственим, најчешће финансијским, не обазирјући се на штету коју наноси друштву.

Дакле, на једној страни су интереси других држава и њихових експонената, оличених у појединцима или организацијама, а на другој безбедносне службе земље према којој испољавају занимање.

Јавно обелодањивање таквог деловања може се различито тумачити, у зависности од критеријума којима се мери корист или штета због њихових поступка или пројектованих циљева.

Чињеница јесте да се страни агенти све ређе хапсе и процесуирају, не зато што их нема и што се њихов рад не прати, већ зато што се после документовања њихове делатности пажљиво одмеравају користи и штете.

Некада је потребно дозволити да наставе с деловањем како би се до детаља открила мрежа њихових сарадника. Друга је могућност да се „преврбују“ и користе за пла-

ДЕЛОВАЊЕ БЕЗБЕДНОСНИХ И ОБАВЕШТАЈНИХ СЛУЖБИ

ЦЕ РАДОЗНАЛОСТИ

Чињеница је да се страни агенти све ређе хапсе и процесуирају, не зато што их нема и што се њихов рад не прати, већ зато што се после документовања њихове делатности пажљиво одмеравају користи и штете. Некада је потребно дозволити да наставе с деловањем како би се до детаља открила мрежа њихових сарадника. Друга је могућност да се „преврбуу“ и користе за пласирање дезинформација супарничкој страни. Неретко се дипломатским путем, далеко од очију јавности, обавештава држава за коју „шпијунирају“, не би ли се остварили различити интереси или други циљеви.

сирење дезинформација супарничкој страни. Неретко се, дипломатским путем, далеко од очију јавности, обавештава држава за коју раде, не би ли се остварили различити интереси или други циљеви. Модел размене агената, који је карактерисао период хладног рата, одавно се непримењује.

У сваком случају, могућности је много, а бира се она која ће задовољити најважније државне или професионалне интересе.

Полагање рачуна

Како год домаћа јавност тумачила недавне догађаје, они су нас подсетили на то шта је основна делатности наших служби. Осим тога, добили смо прилику и да преиспитамо поједине ставове који су после петооктобарских промена, а под утицајем „универзалних стручњака“ за све друштвене области, поготово из домена невладиног сектора, традиционално ненаклоњеног обавештајним и безбедносним службама, олако преобликовани.

То време било је нарочито тежак период за српске безбедносно-обавештајне службе, подједнако и војне и ци-

вилне, јер им је стављано на терет да су листом политички инструментализоване и да им је основна делатност била елиминисање политичких противника владајућих структура. Не могу се порећи ни такви примери, али су они познати и у највећем броју случајева процесуирани.

Истовремено, не може се негирати ни чињеница да је већина припадника служби крајње професионална, да је реч о пажљиво одабраном кадру, чији су образ укаљали искључиво појединци.

Зна се, међутим, да су управо припадници нашег обавештајно-безбедносног сектора и њихови сарадници, а не техника, највећа вредност тог система. Уосталом, не постоји безбедносна или обавештајна служба у свету која, посредно или непосредно, у зависности од тога да ли је ресорна или владина, не полаже рачуне државном руководству.

У том периоду наше службе биле су изложене отвореним притисцима и нападима, често аргументованим, мада чешће злонамерним, чији је заједнички именоватељ био захтев да се радикално реформишу, те да се повећа транспарентност њиховог рада. Томе су следили и захтеви да се отворе тајна досијеа, смањи бројно стање тих институција, омогући приступ јавности различитим информацијама, од

којих већина грађана и нема директне користи, а службама се наноси озбиљна штета.

Незаобилазан је пример новинара који је у том периоду јавно рекао да је видео садржај досијеа који је о њему водила једна наша „тајна служба“. Тврдио је да су њени припадници намеравали да га физички елиминирају јер је поред свог имена на документу видео скраћеницу – „ДО“, коју је објашњавао и тумачио као „дефинитивна обрада“, што, заправо, нема никаквог утемељења и има сасвим другачије значење. Нестручним тумачењем, а приказујући себе као потенцијалну жртву бившег режима, успео је да убеди добар део јавности да су наше службе стварно злочиначке. Нико од стручних лица служби то није јавно демантовао, јер је медијски „ембарго“ у том тренутку био несавладив.

Истовремено, многи тадашњи политичари, данас већ заборављени, више или мање успешно су обликовали јавно мњење тврдњама да у савременом свету не постоје тајне, да се о нашој држави и Војсци одавно све зна, али да службе и даље опстају захваљујући неговању култа – тајна. Једино нису умели да објасне зашто стране обавештајне службе троше новац на неколико десетина људи у својим поставама по Србији када им је све добро познато.

И наши еминентни IT стручњаци утркивали су се да објасне како сателити све виде и чују, да немамо шта да штитимо, тако да је заштита нечега што немамо само узалудно трошење новца грађана.

А оно што сателит не види, и где није могла да допре навођена ракета, дубоко испод земље, многобројни квази-зналци о систему безбедности брже боље су јавно обелоданили и отворили. Такав је пример једног бившег министра одбране, који је поносно пред новинарима отворио подземни војни објекат, у чију су изградњу, опремање и чување уложена огромна финансијска средства, коме ни бомбе НАТО-а нису могле да науде. На тај начин нанета је велика штета сектору безбедности Србије, а да после тога држава није постала ни безбеднија, ни сигурнија, нити заштићенија. Није, при том, остварила ни високе политичке и дипломатске циљеве. Оно што се годинама чувало и успешно штитило од страних обавештајних служби, сами смо свима учинили доступним.

Транспарентне тајне

Шта, заправо, представљају захтеви да службе буду транспарентније у раду и до које мере треба да делују јавно, а да не угрозе циљеве због којих постоје, односно безбедност грађана који их плаћају? Како се, транспарентно, супротстављати тајним делатностима, какве су шпијунажа или тероризам? Знамо ли каква је пракса у тој области у развијеном свету, који држи до своје безбедности? Тражи ли неко од CIA, MI-6 или БНА да буду транспарентније, уколико се о томе уопште и може говорити у њиховом случају, или је ипак битније да буду ефикасне? Шта би се тек рекло о транспарентности британске MI-5, чији је шеф пре неколико дана дао први интервју у дугој историји те службе?

На наведена питања одговор је, можда у доброј мери, врло сажето дао високи званичник једне озбиљне западноевропске обавештајне службе: „Контрола закони-

тости трошења новца пореских обвезника је потпуно у реду, али ништа више од тога. За рад одговарамо искључиво својој влади“.

Људска радозналост је непресушна и представља извориште великих научних достигнућа, али је неприхватљиво да се манипулише радозналошћу јавног мњења због скривених циљева.

Изуђене реформе обавештајних и безбедносних служби веома су болне и, често, погрешне. Сваки дисконтинуитет, организацијски и кадровски, у почетном периоду неминовно успорава рад. У пракси, то значи да се десетине најискуснијих људи у службама месецима бави имплементацијом нове законске регулативе, израдом подзаконских прописа, правилника о раду, новом систематизацијом, кадровским решењима и сличним бирократским проблемима, далеко од тежишног посла. То зналачки користе супарничке стране, позиционирајући лакше своју агентуру и, у том периоду, по правилу, интензивирају прикупљање тајних података. Уколико се дисконтинуитети дешавају често, нарочито ако нису уследили после темељних анализа и процена стварних потреба, то може да буде индикатор да се реформе иницирају из кругова који нису наклоњени службама и увек с циљем да се држави и супротстављеној служби нанесе штета и успори рад.

У новембру 2000. године, после сукоба на Косову и Метохији, на пример, Србија се суочила с таласом тероризма на југу земље. У то време започеле су и реформе српских служби, које су, тежишно у првој фази, подразумевале знатно смањење бројног стања. Било је парадоксално да се број безбедносних снага смањује у тренутку када нараста опасност од тероризма. Тада млада српска демократија, још државнички неискусна, у транзицији и под знатним страним утицајем, објашњавала је осиромашеним грађанима нужност такве одлуке – наше безбедносно-обавештајне службе су предимензиониране и много коштају. Последице су добро познате.

Италија је, примера ради, седамдесетих година у време борбе са терористима Црвених бригада повећала бројно стање безбедносних служби десет пута. И нико то није доводио у питање, јер безбедност земље и људских живота нема цену.

Кратковидост или тенденција

Војнобезбедносна агенција је 2002. године стављена на стуб срама после хапшења Момчила Перишића и америчког агента Џона Нејбора. Док се добар део тадашњег политичког врха трудио да негира Перишићеву кривицу, Нејбор је, далеко од очију јавности, након што су му оперативци ВБА презентовали због чега је ухапшен, честитао својим „колегама“, па чак и затражио да му поклоне лисице које су му стављене на руке. Није их добио, јер му је оперативац одговорио да је ВБА мала и сиромашна служба.

Тај догађај је интересантан јер је исте године, по убрзаној процедури, промењен „Закон о службама безбедности СРЈ“, а свако наредно законско решење, из 2007. и 2012, све више је сужавало овлашћења безбедносних слу-

жби. Процес против Перишића ни до данас није окончан.

Још драстичнији пример је из 2007. године, када је укинута Служба за истраживање и документацију Министарства спољних послова. Тадашњи државни врх је без много полемике, не обазирјући се на мишљења стручне јавности, укинуо службу с дугогодишњом традицијом и добрим резултатима рада. Речју, аматерски је одлучено да том министарству нису више потребне свеобухватне информације приликом одлучивања. Данас у свету скоро да нема државе с јаком дипломатијом иза које не стоји и јака обавештајна служба.

Колико је кратковидости и незнања у тој одлуци потврдило се неколико месеци касније, када је јужна српска покрајина прогласила независност. У дипломатску борбу да што мање држава призна једнострану сецесију ушло се без „десне руке“, односно без службе која делује у иностранству и која Министарству спољних послова прикупља релевантне податке за доношење правовремених и одговарајућих одлука. Сваки наш, па и осредњи, каријерни дипломата знао је да је то грешка.

Нестварно звучи и пример када је Хрватска организовала изложбу о Алојзију Степинцу у Европском парламенту, о којој је наша дипломатија сазнала тек из медија.

Стање у нашим службама, наравно, не може и не треба заувек да буде једнако. Безбедносни и сви други изазови са којима се суочава Србија, позитивна законска регулатива и међународна правила и норме, свакако одлучујуће утичу на изглед безбедносног и обавештајног сектора. Савет за националну безбедност дефинише тежишне правце деловања служби, њихов рад контролише генерални инспектор (сем БИА), одговарају ресорном министру, скупштинским Одбору за контролу служби, Бироу за координацију служби безбедности, а Заштитник грађана и Повереник за информације од јавног значаја такође имају значајно место у систему контроле. Уз то, судије Касационог суда врло рестриктивно одобравају коришћење појединих метода и средстава. ■

*Аутор је пуковник у пензији,
некадашњи аналитичар ВБА*